

<https://doi.org/10.36007/4959.2024.31>

Az 1873-as kolerajárvány a kolozsvári sajtó tükrében

HOVER Zsolt Sándor¹

Abstract

In the 19th century, cholera reared its head countless times in Europe and Hungary. In Cluj-Napoca, three major waves of outbreaks could be distinguished. The infections that spread during wartime were given a special name, which in the early twentieth century was called war cholera.

The wave that broke out in the summer of 1873 proved to be the most dangerous of all, with 1 081 people falling ill and 537 dying in the summer of that year.

The churches were also involved in the fight against the epidemic. The authorities have asked for the help of clergy to make people better informed about the epidemiological situation. They asked pastors and priests to inform the faithful at Sunday and festive services about what they can do to help fight the epidemic. They were also expected to promote cholera vaccination.

The study examines the news and reports in the daily newspapers of Cluj-Napoca in 1872-73 to give an idea of the impact of the late 19th century epidemic on the people and the role of the churches in the fight against the epidemic.

Keywords

Crisis, crisis situation, crisis management, Bible, Christianity, Church, Reformed.

Amikor egy világméretű járvány felüti a fejét, akkor hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy ilyen még soha nem fordult elő a világtörténelemben. Az egész emberiség pánikba esett akkor, amikor 2019-ben Kínában, majd 2020-ban az egész világon elszabadult a koronavírus, és sokan megkongatták a vészharangot, hogy ilyen méretű csapás még sohasem érte az emberiséget. Jelen dolgozatban annak a kifejtésére törekem, hogy a világjárványok tulajdonképpen azóta élnek velünk, amióta nomád életmódunkat felcseréltük a letelepedett, kolonizált együttélési formára.² Ugyanakkor a korabeli híradásokon keresztül arra szeretnék rámutatni, hogy függetlenül attól, hogy mennyit változott a világ az információáramlás, a felvilágosultság szempontjából, viselkedésünk és a világjárványokhoz való viszonyunk lényegében semmit sem változott.

A járványok megjelenésére minden korban hasonlóan reagáltak az emberek, és amint megszűnik egy pandémia, rögtön beindul a felejtés. Arno Karlen írja *Man and Microbes* című munkájában, hogy „sok amerikai többet tud a középkori pestisről, mint a nagyszülei életében történt legnagyobb tömeges elhalálozásról”³ – mondja ezt az 1918-as influenzajárvánnyal kapcsolatosan. Akár háborúkról, természeti csapásokról, akár világjárványokról legyen szó, a tömegpsziché nem szívesen őrzi meg a kellemetlen emlékeket, és beindul az emberi lélek védőmechanizmusa, amely törli ezeket a tudatunkból. Mivel a világjárványok traumatizálják a köztudatot, ezért olyan élménynek tekintik, amelyet ki kellett úzni a kollektív emlékezetből, de

¹ A Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar mesterszakos hallgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem doktorandusza. A tanulmány a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Star-UBB kutatói program részeként készült.

² Paul Chrystal: *The History of the World in 100 Pandemics, Plagues and Epidemics from Prehistory to COVID-19*. Pen & Sword History, Great Britain. 2021. 11.

³ Arno Karlen: *Man and Microbes*. Touchstone, New York, 1995. 145.

még a történelem lapjairól is el kell törölni.⁴ Egy járványügyi szakember úgy gondolja, hogy „talán annyira szörnyű volt, amíg zajlott, annyira félelmetes, hogy az embereknek egyszerűen meg kellett szabadulniuk az emlékétől”.⁵

A spanyolnátha akkor ütötte fel a fejét, amikor az emberiségnek szembe kellett néznie az első világháború borzalmaival. Érdekes megjegyezni, hogy pusztán azért terjedt el ezen a néven, mert minden ország attól tartott, hogy a betegségről szóló hírek lerombolják a morált, ezért a háborúban álló kormányok cenzúrája nem engedte ki a terjedő betegségről szóló beszámolókat. Mivel azonban Spanyolország viszonylag semleges állammal bizonyult ebben az időben, a spanyol sajtó adta ki először az influenzával kapcsolatos híreket.⁶ Az első sürgönyben ez állt: „FURCSA, JÁRVÁNYOS BETEGSÉG ÜTOTTE FEL A FEJÉT MADRIDBAN.” Annak ellenére, hogy bolygószerre milliók haltak bele a kórba, a cenzúrának köszönhetően a világsajtó nemigen számolt be a járványról azontúl, hogy Alfonso spanyol királynak éppen mennyi volt a láza reggelente.⁷

Ugyanez a jelenség figyelhető meg Magyarországon, az 1848–1849-es szabadságharc idején, amikor vizsgálódásunk tárgya, a kolera, elterjedt Európában. Már a tizenkilencedik században is a sajtó figyelemmel kísérte a járvány alakulását, az emberek reakcióját a pandémia időszakában. Más esetekben pedig éppen az információ elhallgatása gondolkodtatja el az olvasót, mint az 1848–49-es kolerajárvány esetében is.⁸

A forradalom és szabadságharc idején az *Erdélyi Híradó* (ekkor már *Kolozsvári Híradó*) mellett rövid ideig a *Honvéd* és a *Szabadság* című újságok is működtek, ám mindegyik a hadi eseményekre koncentrált, és minden cikk a forradalom szellemében íródott. Elsősorban hadi jelentések, bujtogató cikkek, nemzetiségi különbségekből adódó konfliktusok történetei domináltak az újságokban.⁹

Jelen dolgozatunkban az 1872–73-ban működő kolozsvári napilapoknak a híradásait, tudósításait vesszük górcső alá azzal a szándékkal, hogy kirajzolódjon előttünk a tizenkilencedik század végi járvány emberekre tett hatása.¹⁰

A 19. században már megjelenik az oltással való védekezés a járvánnyal szemben, és ezzel egyidőben felüti a fejét a szkepticizmus. Évszázadokon keresztül tartotta magát az a felfogás, amivel napjainkban is gyakran találkozunk, hogy: „Ha az Isten őfelsége még életet ígért, megtartja, ha nem, pedig az orvosság nem segít.”¹¹

A járvány a kolozsvári sajtó hasábjain

„– Hát kend mit búsul? Kérdi a káplár a bakától.

– Tudja, káplár uram, attól félek, hogy eltalál múlni ez a kis cholera, s vége lesz aztán annak a félmeszely bornak is, amit most aszolgatunk!” (*Magyar Polgár* VII. évf. 148. szám, július 1. 1873.).

⁴ Michael Greger: *Hogyan éljük túl a járványokat – A pandémiák múltja és jövője, és amit tehetünk ellenük egészségünk védelmében*, Édesvíz Kiadó. 2021. 36.

⁵ Public Broadcasting System. *Influenza 1918, Act V*. American Experience transcript. pbs.org/wgbh/amex/influenza/filmmore/transcript/transcript1.html. (Letöltés: 2022. jan. 14.).

⁶ Greger 2021: 29.

⁷ Greene J.–Miline K.: *The Bird Flu Pandemic*. Thomas Dunne Books, New York. 2006. 16.

⁸ Gál Edina: A kolozsvári kolerajárványok a sajtó tükrében. *Erdélyi Krónika*, <https://erdelyikronika.net/2018/05/27/a-kolozsvari-kolerajarvanyok-a-sajto-tukreben/> (Letöltés: 2021. dec. 8.).

⁹ I. m.

¹⁰ Pál-Antal Sándor (szerk.): *Backamadaras 600 éve*. Backamadarasi Emlékbizottság. 1992. 97.

¹¹ Uo.

A tizenkilencedik században Európában és Magyarországon számtalanszor felütötte a fejét a kolera, de Kolozsváron három nagyobb hullámot lehet megkülönböztetni a fertőzési időszakok között. A háborús időben elterjedt fertőzések külön nevet is kaptak, amiket a huszadik század elején hadi kolerának hívtak.¹²

Az 1873 nyarán kiújult fertőzéshullám mindegyik közül a legveszedelmesebbnek bizonyult, mivel ennek az évnek a nyarán 1 081 ember betegedett meg, és 537 halottat követelt a járvány.¹³ A huszadik században több újság is napvilágot látott Kolozsváron, de konkrétan az 1872-73-as hullámról a *Magyar Polgár* hasábjain olvashatunk a kolerajárvánnyal kapcsolatos értesítésekről. Az eleinte balközép beállítottságú lapot K. Papp Miklós alapította 1867-ben. Az újság hamar közkedvelté válik a kolozsvári polgárok körében, és 1870. augusztus elsejétől már napilapként jelenik meg. Ebben az időben Erdélyben a *Magyar Polgár*ra fizettek elő a legtöbben.¹⁴

A járvány előszele már az előző évben eléri az erdélyi polgárokat. 1872 augusztusában ugyanis felbukkan az egyik rovatban egy romániai laptól átvett rémhír, amely felborzolta a bukarestiek kedélyeit. A *Romániai szemle* címet viselő rovat megemlíti, hogy a *Piatra* nevű újság rettegésbe hozta a népet, mivel azt a hírt közölték le, hogy Bukarestben a Clementin nevű utcában egy „francia alattvaló” kolerában halt meg. A cikk kifejti, hogy a hivatalos *Monitorul* lap igyekezett felvilágosítást nyújtani, és egyben megnyugtatót az embereket, hogy a hivatalos egészségügyi szervek kivizsgálták az esetet, és megállapították, hogy az illető nem kolerában halt meg. Az embereket azonban nem nyugtatta meg a hivatalos jelentés sem, mivel Moldvából is érkeztek aggasztó hírek:

A jászvárosi lapok szerint a Pruth partján, Oroszországban a cholera nem kis mértékben pusztít, mi végre a jászvárosi tanács a szükséges előintézkedéseket megtette, jelesen mindennemű gyümölcs árulását betiltatta; a mellett, a városi lakosoknak mértékletes életet ajánl. A Pruth folyót különösen a moldovai nép minden időben félelemmel emlegette és emlegeti jelenleg is, sőt a moldovai nép költészetében e név kiváló helyet foglal el, mert a nép azt tartja, hogy minden rész Moldovára nézve e folyóból ered, a cholera, s minden más pusztító betegség, e folyóban lakik. Így történt ez jelenleg is, hogy a Pruth partján dühöngő cholera fenyegeti veszélyeivel Romániát.¹⁵

Ugyanebben a hónapban egy újabb hír lát napvilágot, amely további aggodalomra ad okot az erdélyieknek. Az értesítés már nemcsak egy elszigetelt esetről tudósít, hanem arról, hogy a „Cholera Oroszhonból átcsapott Moldovába”. A cikk szerint a Iași-ba betörő fertőzés „dacára minden előkészületeknek” feltartóztatathatatlannal halad előre. Megjegyzi, hogy a bukaresti hivatalos lapok megnyugtatója továbbra sem képes a kedélyeket lecsillapítani.¹⁶

A következő hónapban egy hivatalos értesítés lát napvilágot, amely a belügyminisztérium rendeletéről tudósítja az olvasókat, amit az illetékes hatóságok felé bocsátottak ki. A közlemény tudatja a lakossággal, hogy a kolerajárvány még nem szűnt meg Oroszországban, illetve Galíciában (Gácsország), továbbá Bukovinában is felütötte a fejét, de csak szórványosan. Annak

¹² Rigler Gusztáv: *A koleráról*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából. 39. évf., 36. köt. (1914.) 4. füzet, 254. <http://epa.niif.hu/01400/01496/00026/pdf/253-285.pdf> (Letöltés: 2022. 04. 23.).

¹³ Gál Edina: A kolozsvári kolerajárványok a sajtó tükrében. *Erdélyi Krónika* 2018. 05. 27. <https://erdelyikronika.net/2018/05/27/a-kolozsvari-kolerajarvanyok-a-sajto-tukreben/> (Letöltés: 2022. 04. 05.).

¹⁴ Fazakas László: Kolozsvári hírlaptörténet 1870–1900. *Erdélyi Krónika* 2021. 12. 14.

¹⁵ Romániai szemle: *Magyar Polgár* VI. évf. 179. szám, augusztus 7. 1872. 2.

¹⁶ Fővárosi levelek: *Magyar Polgár* VI. évf. 192. szám, augusztus 24. 1872. 2.

ellenére, hogy ekkor még nem történtek újabb fertőzések, a hatóságok jobbnak látják bizonyos óvintézkedések életbe léptetését:

Midőn a hatóságot tudomás és netán megkívántató intézkedések megtétele céljából értesítem, egyszersmind a múlt évi augusztus 31-én 20583. szám alatt kelt rendeletem folytán szakértők által elkészített, azon utasítást küldöm meg a hatóságnak, mely a kérdéses járvány elnyomására, a betegek kellő elhelyezésére, ápolására, az étrendi magatartásra vonatkozik és általában az életbe léptetendő hatósági intézkedések alapelveit magában foglalja.¹⁷

Két hét múlva már egy részletesebb tájékoztatást jelentet meg az újság, amelyet az úgynevezett *kolerabizottság* adott ki a lakosság megfelelő informálása érdekében. Ekkor már nem csupán elszigetelt esetként említi a betegséget, hanem több ízben is „cholera járvány”-ról szól az értesítés. A tájékoztatás folytatásban közli a kolera tüneteinek részletes leírását, a szükséges óvintézkedéseket, egyszersmind figyelmezteti is a lakosságot, hogy a legcsekélyebb tüneteket se vegyék félvállról: „A jelen időszakban, jelesen pedig cholera járvány idejében, bármily csekélynek látszó hasmenés figyelmen kívül ne hagyassék, hanem orvosi segély ideje korán igénybe veendő, s a nyert orvosi utasítások pontosan teljesítendőek, miáltal a legtöbb esetben sikerül a diatéra kifejlődésének elejét venni, s így minden további veszélyt elhárítani.”¹⁸

A következő információ egy mínuszos¹⁹ hírben jelenik meg, de ebben a néhány sorban már a komoly aggodalom hangja húzódik meg a tudósítás mögött. Bár azt közli a híradás, hogy Jászvásáron apadófélben van a kolera, mégis: „A város lakossága mindazáltal nagyon izgatott, miután a halottak számáról irtóztató hírek keringenek.” A napi halálozások száma 2 025-ről 10-re apad, a hatóságok mégis jónak látják az egészségügyi sátrak felállítását: „Cinc helyen két barak emeltetett a városból kivitt izraeliták számára, egy pedig az orvosságok elhelyezésére.”²⁰ A cikk megjegyzi, hogy a város lakossága rendkívül izgatott, és a hivatalos kimutatások nem nagyon nyugtatják meg a közvéleményt.

A reformáció emléknapiján a *Hírharang* című rovatban az alábbi érdekes jelenségre figyelhetünk fel, ami a mai ember számára is ismerős lehet. Ez nem más, mint a tények elhallgatása vagy a hírek késleltetése. A tömeges pánik elkerülése érdekében már akkor sem kötöttek mindent azonnal a hatóságok a nyilvánosság orrára. A tudósítás szerint a budai koleraesetek nagy megdöbbenést váltottak ki a fővárosiakból, mivel a 18-án történt halálesetekről csak kilenc nappal később, vagyis csak 27-én értesülhettek. A cikk, amely a ragály fellépését „igen makacs”-nak nevezi, a következőképpen fogalmaz: „Ebből sokan azt a hírt vélik meríthetni, hogy a késedelmes értesítésben nagyobb veszély leplezése rejlik.”²¹

Mivel az embereket egyre inkább foglalkoztatja a járvány, lassan a közbeszéd mindennapi témájává kezd válni, amit mi sem bizonyít jobban, hogy már nemcsak a hírekben, a napi esetszámokról szóló tudósításokban jelenik meg a betegség, hanem elkezd beszivárogni a véleményműfajokba is. P. Szathmáry Károly író a *Magyar Polgár* hasábjain a *Fővárosi levelek* című rovatot szerkeszti. A november elsejei számban, amelyben a szerző az ország közegészségügyi, gazdasági és erkölcsi állapotát bírálja, azt is megemlíti, hogy a járvány immár átlépte a főváros határait: „Bizony középfrikai állapotok ezek, s most midőn a cholera fővárosunk

¹⁷ Rövid hírek: *Magyar Polgár* VI. évf. 200. szám. szeptember 3. 1872. 3.

¹⁸ Fővárosi levelek: *Magyar Polgár* VI. évf. 215. szám, szeptember 20. 1872. 2.

¹⁹ A mínuszos hír általában tényhír, csak az alapinformációt tartalmazza. A „-” (mínusz) tipográfiai jel, régebben minden hír ezzel kezdődött. Alacsony hírértékű; ha magas hírértéke volna, címes hír lenne, jobb elhelyezéssel. Így általában a kis, színes, rövid hírek közé kerül.

²⁰ Szász lapok szemléje: *Magyar Polgár* VI. évf. 231. szám, október 9. 1872. 2.

²¹ *Hírharang*: *Magyar Polgár* VI. évf. 250. szám, október 31. 1872. 2.

határait is átlépte, teljes aggálylyal vagyunk, lesznek e kellő intézkedések téve, hogy az megdöbbentő eredményekre ne vezessen a lakás és ivóvíz hiánya miatt?”²²

A következő lapszámokban már arról olvashatunk, hogy a kolera visszaszorulóban van, és a *Hírharang* novemberi számában már ismét csupán néhány sorban igyekeznek a szerkesztők az erdélyi olvasók félelmeit eloszlatni egy hivatalos felvilágosítás formájában: „Szeretnénk hivatalos felvilágosítást nyerni azon szállongó hírekről, mintha az erdélyi részekben se fordultak volna elő legközelebb cholera-esetek. Részünkről nem hiszszük, mert az ilyen titkolódzás sokkal nagyobb felelősséggel jár, semhogy a hatóságok e körülményt figyelmen kívül mernék hagyni.”²³

Karácsony előtt alig egy héttel már arról tudósít a lap (bár még mindig csak egy rövidke bekezdésben), hogy a kolera immár átlépte a Királyhágót is. Szó szerint úgy fogalmaz a hír, hogy a kolera „folyamatosan dühöng”. A fertőzések híre pánikszerűen terjed el a polgárok körében, akik közül némelyek próbálnak elmenekülni a fertőzészullám elől: „A vagyonosabb családok menekülnek.”²⁴

Úgy tűnik, hogy az 1873-as esztendő elejére már lecsillapodnak a kedélyek, legalábbis a januári szám már arról tudósít, hogy a fővárosban megszűnt a járvány. A fővárosi kolerabizottság bizakodó közleménye arra is kitér, hogy azokat az önkénteseket, akik a járvány megfékezésében segédkeztek, el lehet bocsátani; egyúttal megjegyzi, hogy addig a kolera elleni küzdelem 20 000 forintba került Budapestnek.²⁵

A hónap végén közölt statisztikai adatok már egyáltalán nem adnak okot a derűlátásra, és egészen aggasztó fertőzöttségi, illetve elhalálozási számokat közölnek. A cikk szerint a járvány addigi időtartama alatt összesen 19 564 ember fertőződött meg, akik közül csak valamivel több mint a fele gyógyult meg a lapszám megjelenéig. A kolerában elhunytak száma 7 863-ra rúgott, és további 982 ember még ápolásra szorult.²⁶

A fentiekben már láttunk példát a hírek elhallgatásra, ami nem csoda, hisz bátran elmondhatjuk, hogy az információ-visszatartás nagyjából egyidős a hírszerkesztéssel. A *Bécsi hírek* nevű rovatban az újság leleplezi az osztrák főváros azon törekvését, hogy visszatartson bizonyos fontos közérdekű információkat. „A cholera terjedéséről szóló híreket a bécsi sajtó még most is következetesen agyonhallgatja, úgy hogy mindeddig még nem tudhatni, hogy vagyon csak szórványos vagy járványos jellegű-e?” A tudósításban egy olyan kifejezés található (epidémia, ami egy meghatározott területen hirtelen fellépő járványt jelent, szemben a pandémiával, ami globális fertőzésre utal), amely arra enged következtetni, hogy a járvány egyelőre csak regionális szinten terjedt el: „Szakértők véleménye szerint hol már kezdetben ily hatalmas mérvben jelentkezik a járvány, ott epidemicus jellegére is el lehetnek készülve.”²⁷

Szintén a *Bécsi hírek* nevű rovatban kicsit később újból előkerül egy, az információk elferdítésére utaló tudósítás. A helyzet azzal fokozódik, hogy az újság már nemcsak a valós adatok elhallgatásáról, hanem egyenesen félrevezetéséről beszél. A bécsiek arra hivatkoztak, hogy a „megfélemlítés kikerülése végett” a kórházakba bekerült személyek kórlapjára a kolera helyett valami mást tüntettek fel. Mivel ebben az időszakban megélénkült a forgalom az osztrák fővárosban, a lap joggal teszi fel a kérdést: „Épen most, midőn annyi ezer meg ezer ember fordul meg az osztrák fővárosban, van-e helye, jogos-e az ily titkolódzás.”²⁸

²² Fővárosi levelek: *Magyar Polgár* VI. évf. 251. szám, november 1. 1872. 2.

²³ *Hírharang*: *Magyar Polgár* VI. évf. 265. szám, november 19. 1872. 3.

²⁴ *Hírharang*: *Magyar Polgár* VI. évf. 289. szám, december 15. 1872. 3.

²⁵ Rövid hírek: *Magyar Polgár* VII. évf. 9. szám, január 12. 1873. 3.

²⁶ Külföld: *Magyar Polgár* VII. évf. 23. szám, január 29. 1873.

²⁷ Külföldi hírek: *Magyar Polgár* VII. évf. 99. szám, május 1. 1873. 2.

²⁸ *Bécsi hírek*: *Magyar Polgár* VII. évf. 107. szám, május 10. 1873. 3.

A következő lapszámban már arról szól a híradás, hogy nem csak Bécsben, hanem a magyar fővárosban is elindult a titkolózás. A fővárosi lapok „különbféle tekintetből” ugyanúgy elhallgatták a valós esetszámokat, mint az osztrákok, pedig, ahogy a híradás is fogalmaz, „az ellenség már a kapukon belül van”. A lap megemlíti, hogy heti 80-90 fertőzés fordul elő, majd röviden a következő rövid mondattal zárja a híradást: „a bécsiek leginkább rettegnek”.²⁹

A *Hírharang* című rovat június huszadikai száma egyértelműen konstatálja a kolera jelenlétét. A betegség, amit a lap „félve várt közellenség”-nek titulál, fél nap alatt három embert fertőzött meg. A cikk az olvasókat óva inti a kétségbeeséstől, mondván, hogy az amúgy sem használ senkinek, és helyette inkább a józan, mértékletes életmód gyakorlását javasolja mindenkinek. Az újság szerint a betegség „könnyen legyőzhető, csak mindenki tegye meg a maga és mások iránti kötelességét egészségi szempontból.”³⁰

A lap egyik szerkesztője egy külön rovatot indít, ami a következő címet viseli: *Cholera-cseppek (Osztogatja Jónás)*. A kolozsvári újságíró K. Papp Miklós egyik cikksorozata, 1872 novembere és 1874 márciusa között lát napvilágot a *Magyar Polgár* hasábjain. Ezekben a rövid írásokban nem csupán a koleraesetéről tudósít a szerző, de néha vicces, tréfás jeleneteket is beépít a rovatba. Ezekben a betegséget néha metaforikusan állítja be, kreatív és olvasmányos módon karikírozva ki a kolerát.³¹

Az egyik *Cholera-cseppek* azzal indít, hogy: „Addig festettük az ördögöt a falra, amíg valóban megjelent a cholera. A cseppek tehát nem ártanak semmi szín alatt, s lehet, hogy helytel közszel még jó szolgálatot is tesznek.” A hosszabb újságcikk ezután arról tudósít, hogy a város előljárói már meg is kapták a cseppeket, éppen ezért mindenkit arra buzdítanak, hogy bátran használják az orvosságot. Ezután felhívja a cikk a figyelmet a felelős magatartásra, ugyanis annak ellenére, hogy a fertőtlenítést városszerte elrendelték, „száz polgár közül nem akad három, ki e rendeletet tiszteletben tartotta volna”. A cikk azt is megjegyzi, hogy tulajdonképpen a fertőtlenítést hivatalosan kellene végezni a város vezetőségének, mert nézete szerint a legtöbb kolozsvári ember vagy nem hallott a fertőtlenítésről, vagy ha gyakorolta is valaha, már elfelejtette. A szerző arra is kitér, hogy a gyakorlatban hogyan lehetne megoldani a fertőtlenítést: „A város beszerzi rögtön a szükséges anyagszereket kellő mennyiségben, számítást csináltat... Összeállít egy bizottságot fizetéssel, ad kezek alá annyi embert, amennyire szükség van, s ezekkel a készletben tartott szerrel, végrehajtatja a fertőtlenítést házról házra”.³²

A következő lapszám a *Városi közügyek* nevet viselő rovatban már arról tudósít, hogy június tizennyolcadikától a betegség egyértelműen járvánnyá fejlődött. Ahogy az utóbbi években létrehoztak COVID kórházakat, ugyanúgy a kolozsvári tanács 1873 nyarán kialakított egy kolerakórházat, ahol minden pillanatban fogadták a fertőzött embereket. Erre a célra kiürítették és kitakarították a „dolgozóházat”, és a Karolina Kórház rendelkezésére bocsátották azt. A hatékonyabb járvány elleni küzdelem érdekében egy kolerabizottságot is létrehoznak: „tehát városi orvosok: Bartha János, dr. Salamon József, Mihály László és Jakab István urak; a choleraügyek vezetését a cholera-bizottmányra bízta”. Érdekes módon a járvány elleni leghatékonyabb eszköznek akkor is a fertőtlenítést tartották, amit innentől kezdve maga a kolerabizottság felügyelt és tartatott be. A járványügyi helyzetről, vagyis „a cholera állásáról” ekkor már naponta közöltek jelentést a lapban.³³

²⁹ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 108. szám, május 11. 1873. 3.

³⁰ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 139. szám, június 20. 1873. 3.

³¹ Borbély András–Orbán Jolán–Pieldner Judit (szerk.): *Irodalom, Test, Emlékezet*. A BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének házikonferenciája, Kolozsvár, 2012. június 6–9. 358.

³² *Cholera-cseppek: Magyar Polgár* VII. évf. 140. szám, június 21. 1873. 2.

³³ *Cholera-cseppek: Magyar Polgár* VII. évf. 142. szám, június 24. 1873. 2.

Néha egyházi vonatkozású híradások is bekerülnek a tudósítások közé, ami nem mindig pozitív színben tüntette fel az egyes felekezeteket. A szamosfalvi román pap például nem volt hajlandó eltemetni az egyik munkását, aki kolerában halt meg. A pápa azért tagadta meg az egyházi szertartást, mert az idegen munkásnak nem volt hozzátartozója, aki megfizette volna a temetési költségeket. Az újságcikk szarkasztikusan szúr oda az egyházi vezetőnek, amikor így nyilatkozik: „Az ilyen lelketlen lelki atya is megérdemelné, hogy Szamosfalváról Szamosújvárra vigyék.”³⁴

Meg nem erősített információ alapján a *Cholera-cseppek* egyik kiadása azt írja, hogy a városi kórház a kolerában elhunyt betegeket a temető alsó részében temeti el, viszont nem az előírásoknak megfelelően és nem eléggé mélyen. A cikk felhívja a városi főispán, Medgyesi polgármester, és a rendőrség figyelmét erre a dologra, és nyomatékosan kéri, hogy vizsgálja ki az ügyet: „mert az ebből származható bajokat aztán nem lehet ám vörös borral megkurálni!”³⁵

A fertőzés lassan kezdi felborítani az intézmények programját is. A *Hírharang* címet viselő rovat egyik számában arról tudósít, hogy a tanítóképző (*A kolozsvári állami tanítónőképezdében*) felvételi időpontját el kellett halasztani: augusztus 1–3. helyett szeptember végére teszik a vizsgák időpontját.³⁶

A nyár közepén egy időre visszaszorul a fertőzés („rohamosságából veszített”), mivel a lap apadó esetszámokról tudósít. A legújabb jelentések szerint július 7-én három fertőzöttből csak egy halt meg. A rémhírkeltés minden nehéz időszakban megnehezíti az objektív híradást. Rögtön az előző mínuszos hír után néhány sorban arról számol be a lap, hogy egyes személyek rémhíreket kezdtek el terjeszteni: „Legújabban az terjedt el, hogy Válaszút környékén a pestis kiütött.” A cikk siet leszögezni, hogy a hír alaptalan, és megnyugtatólag jelenti ki, hogy pestisről szó sem lehet.³⁷

Az egyre terjedő járvány ellen sokan úgy védekeznek, hogy elmenekülnek Kolozsvárról. Erről számol be az újság egyik lapszáma, amely meg is említi egy települést, ahol nem ütötte fel a fejét a kolera. A Szatmár megyei Bikszád település nagyon biztonságosnak mutatkozott járványügyi szempontból, és a cikk szerzője kifejti a véleményét, hogy ennek mi lehet az oka: „bizonyosan befolyással van magas fensikeni fekvése, százados tölgyerdei, a kereskedelmi közlekedéstől elvont helyzete, érces anyagokkal telített talaja, sok ózonnal terhelt levegője...”³⁸

A járványügyi helyzet miatt a bécsi nemzetközi kiállítás iránt csekély érdeklődést mutatnak az emberek. „A külföldi, jelesen az angol, de kiváltképpen a németországi sajtó telekürtölte Európát azzal, hogy Bécsben cholera van, s ez távol tart igen sok embert, aki különben megnézte volna a kiállítást.”³⁹

A *Bécsi hírek* címet viselő rovat nem sokkal ezután a híradás után azonban már aggasztó híreket közöl Bécsről. A külvárosban július közepéig 162 személy fertőződött meg, amelyek közül 33 meg is halt. A híradás szerint a legtöbb fertőzött esetet Hernals külvárosban rögzítették. Valószínűleg az egyre romló járványügyi helyzet okozta a bécsi tőzsde összeomlását is. „A papírok árfolyamának hanyatlása megint rohamos alakot kezdett öltetni, s az új válság a mai bécsi lapoknak nem csekély gondot okoz.”⁴⁰

³⁴ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 147. szám, június 29. 1873. 3.

³⁵ *Cholera-cseppek: Magyar Polgár* VII. évf. 148. szám, július 1. 1873. 2.

³⁶ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 151. szám, július 4. 1873. 3.

³⁷ *Külföldi vegyes hírek: Magyar Polgár* VII. évf. 155. szám, július 9. 1873. 3.

³⁸ *A bikszádi gyógyfürdő 1873. júl. elején: Magyar Polgár* VII. évf. 160. szám, július 15. 1873. 2.

³⁹ *Bécsi hírek: Magyar Polgár* VII. évf. 163. szám, július 18. 1873. 2.

⁴⁰ *Bécsi hírek: Magyar Polgár* VII. évf. 164. szám, július 19. 1873. 3.

A járványügyi helyzet miatt betiltották az évente megrendezett országos vásárt Alparéten. A belső Szolnok megyei (ma Kolozs megye) Dés közelében fekvő községközpontban rendszeresen augusztusban szervezték meg a nagy népszerűségnek örvendő vásárt. A járvány terjedése miatt Szarvadi Pál alispán úgy dönt, hogy betiltja a rendezvényt, és mindazokat, akik részt szerettek volna venni rajta, az újság hasábjain értesíti a vásár elmaradásáról.⁴¹

A fertőzés terjedése miatt Gyarmathy Miklós Kolozs megyei alispán egy újabb kórházat nyit ki Csucsán. Mivel akkoriban Kolozsvár környékéről nagyon sokan mentek napszámosnak a Királyhágón túlra, az alföldi vidékre, a Bihar megyében is egyre jobban elharapózott járványügyi helyzet miatt volt szükség erre az intézkedésre. A kórházba egy orvost is küldött az ispán, és a cikk megjegyzi, hogy erről az intézkedésről más megyék is példát vehetnének: „Bár minden megye megtenné a cholera terjedése ellen a kellő óvó intézkedéseket.”⁴²

A kolerajárványból igyekeztek egyes cégek hasznot is húzni, ami azt jelentette, hogy a járványügyi helyzetre való utalások már a hirdetésekbe is beszivárogtak. A Victoria nevű vállalat többek között életbiztosításokkal is foglalkozott, és a lapban féloldalmi felhívásban ajánlják a szolgálataikat. „A most országszerte terjedő cholera-járvány különösen indokul szolgál szülőknek, férjeknek stb. hátramaradandóikról előre gondoskodni.”⁴³

Természetesen, mint minden pandémia esetében, a kolerafertőzés ideje alatt is megjelennek a különféle orvosságok, cseppek, amelyeket a hirdetésekben reklámoznak az újságok. Az egyik legérdekesebb kolera elleni ellenszer azonban nem gyógyszer volt, hanem egy ruhanemű. Egy hirdetés a *Cholera elleni védingek*-et ajánlja az olvasók figyelmébe. A különleges ruhadarab a reklám tanúsága szerint nemcsak a kolerától, hanem más betegségektől, nyavalyáktól is megóvjá a viselőjét: „Fő feladata az embernek magát meghűlés ellen megóvni, ma a hűlés az alapja minden betegségnek. A cholera elleni véding legbiztosabban megvéd nem csak egyedül a cholera, hanem köszvény, csúz, megrögzött mell- és tüdőhurut szenvedelmek és altesti bajok ellen.”⁴⁴

Az *Óvszer a cholera ellen* nevet viselő cikk, mely a *Populus remedia cupit* (*Az emberek jogorvoslatra várnak*) alcímet kapta, arról értekezik, hogy a járvány inkább a közemberek körében szedi az áldozatait. A szerző így fogalmazza meg a fertőzéssel kapcsolatos véleményét: „Feltűnőnek találtam azt is, hogy csaknem kizárólag a napszámos és mezei munkásosztályban fordul elő a cholera, s hogy a vagyonosabb osztály csekély számú cholera-betegeinek is lényeges része – a betegség kifejlődését közvetlenül megelőzőleg.” A jelenség okát abban látja, hogy a kétkezi munkások a tikkasztó melegben dolgoznak egész nap, és olyan környezetben élnek, ahol a levegő minősége is sokkal rosszabb.⁴⁵

A járvány elleni küzdelem egy új szintre lép akkor, amikor az egyházak, pontosabban a lelkészek segítségét is igénybe veszik a hatóságok, hogy jobban tájékoztassák az embereket a járványügyi helyzetről. A hivatalos körlevélben, amelyet Gyarmathy Miklós Kolozs megyei alispán intéz a megye papjaihoz, a tisztviselő arra kéri a lelképásztorokat, hogy a vasárnapi és az ünnepi istentiszteleteken tájékoztassák a híveket arról, hogy miképpen tehetnek meg mindent a maguk részéről a járvány leküzdése érdekében. A levél leszögezi, hogy a tudomány akkori állása szerint a betegség nem terjed érintés által. Erre azért volt szükség, mert az alispán szerint sokszor még attól is ódzkodtak az emberek, hogy saját családtagjaikat ápolják. A továbbiakban az embereknek a felelőtlen magatartásáról esik szó, ugyanis nagyon sokan elhallgatták a tüneteket, annak ellenére, hogy ha időben orvosi segítséghez folyamodtak volna a fertőzöttek, akkor

⁴¹ Hírharang: *Magyar Polgár* VII. évf. 166. szám, július 22. 1873. 4.

⁴² Hírharang: *Magyar Polgár* VII. évf. 167. szám, július 23. 1873. 3.

⁴³ I. m. 4.

⁴⁴ Cholera elleni védingek: *Magyar Polgár* VII. évf. 174. szám, július 31. 1873. 4.

⁴⁵ Óvszer a cholera ellen: *Magyar Polgár* VII. évf. 177. szám, augusztus 3. 1873. 1.

sokkal könnyebben átestek volna a betegségen. A betegséget többnapos hasmenés előzte meg, amit sokan még a családtagjaik előtt is elhallgattak, annak ellenére, hogy akik már ekkor jelezték a tüneteiket az orvosnak, meg tudták előzni a betegséget. Az alispán ezekkel a szavakkal kéri a lelkészeket, hogy minden erejükkel támogassák a járvány elleni küzdelmet: „Nem kételkedem, hogy a tiszteletes urak szívesek lesznek e felhívásomnak eleget tenni, s rábeszélő tehetőségük egész hatalmával s egyéb befolyásaikkal is igyekezni fognak mindent elkövetni, a csapás elhárításához segédkezet nyújtani.”⁴⁶

Az egyházi rendezvények is kezdenek elmaradni a járványügyi helyzet miatt, amiről egy rövid értesítés jelenik meg az egyik lapszámban. Az unitárius egyház főtanácsának a gyűlését augusztus utolsó napjára szervezték meg, ám a járvány miatt Nagy Lajos s. k. h. jegyző értesítése szerint le kellett mondani a találkozót.⁴⁷

A törvényszékek azzal próbálnák meg a helyzetet kezelni, hogy a börtönökből az enyhébb büntetést kapott fegyenceket elbocsássák. Az egyik főügyész azonban erősen ellenzi ezt a megoldást, mert egyrészt azt állapítja meg az újságban kiadott közleményében, hogy a fegyintézetekben nem terjed túlzottan nagymértékben a fertőzés, másfelől pedig a fegyencek tömeges elbocsátása közbiztonsági kockázatot jelentene.⁴⁸

Járványhelyzetben az emberek hajlamosak azt hinni, hogy aki elhunyt, az nem is halhatott meg másként, mint az aktuális fertőzésben. Mindemellett a vakbuzgóság is felüti a fejét, amely sokszor egészen értelmetlen cselekedetekre sarkallja az embereket. A *Hírharang* című rovat egy egészen megdöbbentő esetről számol be, amely jól mutatja azt, hogy vészhelyzetben némely hivatalos tisztséget betöltő személyek néha hajlamosak túllépni a saját hatáskörüket is. Egy dicsőszentmártoni földműves ember temetésén, aki agyvérzésben hunyt el, megjelent egy közeli rokona a hitvesével együtt Szőkefalváról. Amikor erről tudomást szerez a szőkefalvi szolgabíró, akinek csupán a neve kezdőbetűit közli a cikk (N. Gy. úr): „abbéli félelmében, hogy most a ki meghal, az mind cholérában hal meg, a kik pedig csak közelében is járnak egy cholérás betegnek, hát azok menthetetlenül elpusztulnak...” – karanténba helyezi a házaspárt a saját házukban. Mindamellett, hogy a házaspár nem tudhatta, hogy meddig tart az elzártaságuk, a szolgabíró megtiltotta azt, hogy bárkivel is érintkezzenek, aminek következtében éhen-szomjan tettegtek a következő néhány napot. Egy közeli ismerősük azonban megszánta őket, és legalább vizet vitt a házaspárnak a szigorú rendelet ellenére. A szolgabíró tudomást szerzett az esetről, és a szerencsétlen embert láncra verette, a karanténban levő családot pedig öt forint pénzbírsággal sújtotta. A helyzetet végül a helybeli földbirtokos oldotta meg, akinek az utasítására szabadon engedték a túlbuzgó hivatalnok miatt szerencsétlenül járt családot, aki a cikk tanúsága szerint ráadásul jócskán túllépte a hatáskörét.⁴⁹

A járvány következményei közé tartozik, hogy egyre több gyermek marad árván. A szomorú sorsra jutott gyermekeken megpróbál mindenki segíteni a maga módján. Az első erdélyi és tiszai vasút, illetve magyar gőzhajótársaság ingyen szállítást ajánl fel a járvány miatt árván maradt gyerekeknek.⁵⁰

A decemberi 13-i lapszámban arról számol be az újság, hogy az emberek gondatlansága miatt Parajdon hirtelen elszabadult a járvány még októberben. A fertőzés egy halotti toron harapódzott el olyannyira, hogy majdnem napi tízre ugrott az elhalálozások száma. Az alkirálybíró szigorú intézkedéseket fogantatosított: a bányaeorvost a kolerabetegek kezelésével bízta meg,

⁴⁶ Kolozs vármegye alispáni helyettese Gyarmathy Miklós a megye papjaihoz következő körlevelet intézett: *Magyar Polgár* VII. évf. 180. szám, augusztus 7. 1873. 1.

⁴⁷ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 181. szám, augusztus 9. 1873. 2.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Rövid hírek: *Magyar Polgár* VII. évf. 193. szám, augusztus 24. 1873. 3.

⁵⁰ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 242. szám, október 22. 1873. 3.

mellé azonban a két „legiszakosabb” embert rendelte ápolónak. A községben külön kórházat is nyitott a fertőzötteknek, és többféle óvintézkedést is életbe léptetett. Ezeknek az elővigyázatos intézkedéseknek azonban az lett a végeredménye, hogy a település lakóin úrrá lett a pánik. A helyzetet a két szakképzetlen ápoló, vagy, ahogy a helybéliek gúnyolták őket, „a két halál-bagoly” hozzá nem értése is súlyosbította. A végeredmény az lett, hogy a települést észvesztve hagyta el, aki csak tehetett: „Oly rémület fogta el a lakosokat, hogy onnan, hol a cholera kiütött, mindenki eltávozott; elhagyta ápolatlanul beteg férjét a nő, beteg apját a gyermek.”⁵¹

A decemberben megjelent *Cholera cseppek* rovata érdekes módon már nem a járvánnyal foglalkozik, hanem az Orbán Balázs ellen indított „igaztalan vádak, szidalmazás és rágalmozás” által indított perrel. A decemberi lapszámok egyébként általában keveset foglalkoznak a járvánnyal, ami arra enged következtetni, hogy az év végére nagyjából már visszaszorult a betegség. A szóban forgó cikk tanúsága szerint a *Székelyföld leírása*, különösen annak az utolsó kötete rendesen felbőszítette a szászokat. Az értesítés szerint azonban ez a dolog nem jelentett túl nagy gondot a szerzőnek, aki a rovat szerkesztője szerint ettől még hosszú életű lehet: „Mondta volna csak azt, hogy az egész barczaság a szászoké, a magyaroknak imádkozni sem szabad, – bezzeg rögtön okos ember s nagy hazafi lett volna Orbán Balázsból.”⁵²

⁵¹ Levelezés: *Magyar Polgár* VII. évf. 285. szám, december 13. 1873. 2.

⁵² Cholera-cseppek: *Magyar Polgár* VII. évf. 287. szám, december 16. 1873. 3.